

بررسی عوامل موثر بر وحدت و انسجام اسلامی دانشجویان منطقه ۱۱ دانشگاه آزاد اسلامی

برزو مروت^۱؛ سید مهدی آقاپور^۲

چکیده

همانطوریکه می‌دانیم کشور ایران به لحاظ ساختاری و ماهوی و بنا به شرایط فرهنگی، مذهبی و تاریخی به عنوان بخشی از گستره عظیم امت اسلامی شناخته می‌شود. ذات و ماهیت وحدت این مجموعه، وجود مشترکات فراوان در بین امت اسلامی است و سرمایه اصلی تولید این اتحاد، جمعیت مسلمان می‌باشد. نقطه عزیمت این امر را باید در درک و فهم مشترک مسایل از سوی اعضای این اجتماع (اعم از افراد، جمعیت ها، گروه ها و ...) جستجو کرد. در حقیقت کنشگران اجتماعی در عین حالیکه دارای ارزش‌های خاص خود می‌باشند، به گونه‌ای پایبند به ارزش‌های عام اجتماع نیز می‌باشند. **هدف:** هدف از انجام این پژوهش این است که دانشجویان به عنوان کنشگرانی که تحت تأثیر شرایط و عوامل مختلفی هستند؛ نگرش آنها نسبت به وحدت و انسجام اسلامی سنجیده شود. بنابر این به دنبال شناسایی و آگاهی نسبت به این موضوع، این سوال مطرح گردید که دانشجویان منطقه ۱۱ دانشگاه آزاد اسلامی چه نگرشی نسبت به اتحاد و انسجام اسلامی دارند؟ چه عواملی بر این نگرش بیشترین تأثیر را دارند و ساز و کار این عوامل به چه شکلی است؟ **روش:** روش به کارگرفته شده، پیمایشی بوده و جمعیت نمونه بر اساس فرمول کوکران ۳۲۵ نفر انتخاب گردیده و به روش نمونه‌گیری مطابق نسبی داده‌ها جمع‌آوری گردیده است. **یافته‌ها:** یافته‌های تحقیق بیانگر اینست که از مجموع ۵ فرضیه تحقیق، همگی تأیید گردیده و همبستگی بین متغیرهای «میزان اعتماد به دولت»، «میزان عضویت در تشکل‌های مدنی»، «میزان مشارکت سیاسی»، «میزان گرایش‌های اعتقادی و عبادی» و «احساس تعلق اجتماعی عام» با متغیر وابسته «وحدت و انسجام اسلامی» در سطح معنادار بالایی اثبات گردیده است. در معادله خطی که از مدل رگرسیون حاصل گردیده، مشاهده شد که دو متغیر «میزان اعتماد به دولت» و «احساس تعلق اجتماعی عام» حدود ۲۲۶٪ از تغییرات واریانس متغیر وابسته را تبیین و پیش‌بینی می‌کنند. **نتیجه‌گیری:** نتایج حاصله بیانگر این است که دانشجویان ضمن پایبندی به هنجارهای امت اسلامی نسبت به ارزش‌های آن وفادار بوده و این گرایش بیانگر فهم و بصیرت دانشجویان به اصل «وحدت کلمه» می‌باشد.

واژگان کلیدی: وحدت، انسجام، دانشجویان، امت اسلامی.

دریافت مقاله: ۹۲/۰۵/۱۹؛ تصویب نهایی: ۹۲/۱۱/۲۳.

۱. دکترای جامعه‌شناسی؛ مدرس دانشگاه فرهنگیان (نویسنده مسئول) / آدرس: تهران، شهرک قدس، بلوار شهید محمد مهدی فرزادی، تقاطع نیایش، خیابان تربیت معلم، دانشگاه فرهنگیان / Email: morovatbr@gmail.com
۲. دکترای علوم ورزشی؛ دانشیار دانشگاه تهران.

الف) مقدمه

خداوند در قرآن مجید، با آیاتی همچون «و اعتصموا بحبل الله جميعاً و لا تفرقوا» (سوره آل عمران: آیه ۱۰۳) یا «و ان هذه امتکم امه واحده» (انبیاء: ۹۲)، اتحاد همه مسلمانان را در سیمای یک امت، یک دین، یک راه، یک قبله و یک هدف مورد توجه و تأکید قرار داده است. بسیاری از عبادت‌های واجب اسلام، عالی‌ترین مظاهر اتحاد اسلامی هستند. حج با آن همه پویایی و محتوای سازنده، برای عموم امت اسلامی است. نمازهای واجب عموماً به جماعت خوانده می‌شود، جهاد، خمس و زکات در جمع و اجتماع معنا می‌یابند. اتحاد و انسجام امت چنان محبوب و مطلوب دین اسلام است که عبادت را پرمحتوا و با ارزش می‌کند و به امت، عزت و تعالی می‌بخشد. به همین منوال، تفرقه‌گرایی مورد نکوهش قرآن بوده تا جائیکه خداوند دامن زدن به اختلافات را مایه نزدیک شدن مسلمانان به مشرکان می‌داند: «ولا تكونوا من المشرکین من الذین فرقوا دینهم و كانوا شیعیاً» (سوره روم: آیات ۳۱ و ۳۲). پیامبر گرامی اسلام نیز نسبت به تفرقه و جدایی افتادن میان مؤمنان هشدار داده و مسلمانان را یدی واحد می‌شمارد. آن حضرت می‌فرماید: «من فارق جماعه المسلمین فقد خلع ربهه الاسلام من عنقه» یعنی «هر کس از جماعت مسلمانان فاصله بگیرد، ریسمان اسلام از گردن وی برداشته می‌شود» (عطایی، ۱۳۶۹: ۱۹).

ب) بیان مساله

بدیهی است که اسلام برخلاف برخی از ادیان، دینی جمعی است و در آن همگان به وحدت و یکپارچگی فرا خوانده می‌شوند. قرآن مجید به صورت مستقیم و غیرمستقیم با واژگانی چون «امه واحده»، «فالف بین قلوبکم»، «لا تفرقوا»، «لاتنازعوا»، «لا تتبعوا السبیل»، «تفریقاً بین المومنین»، «شیعیاً»، «اختلفوا» و «تفرقوا» هشدارها و امیدهایی را برای تحقق وحدت بیان نموده است. احادیثی نیز از پیامبر و ائمه ذکر گردیده که بر این «مهم» تأکید نموده و بیان داشته‌اند که تنها راه نجات و ماندگاری مسلمانان حفظ «وحدت کلمه» است.

در سده‌های اخیر نیز بسیاری از علمای بزرگ تشیع و تسنن در راستای ایجاد وحدت و همدلی، تلاش‌های مستمر و پیگیرانه‌ای داشته‌اند که از این میان به بزرگانی هم‌چون آیت‌الله بروجردی، علامه امینی، شیخ محمد قمی، محمد حسین کاشف‌الغطا، استاد محمد جواد مغنیه، آیت‌الله نایینی، سید هبه‌الدین شهرستانی و امام خمینی از علمای تشیع و علامه شیخ عبدالمجید

۲۵ ◆ بررسی عوامل موثر بر وحدت و انسجام اسلامی دانشجویان ...

سلیم، علامه شیخ محمد شلتوت، محمد ابوزهره، محمد فرید وجدی، حسنین محمد مخلوق، عبدالمتعال صعیدی، محمد محمد المدنی، شیخ مراغی و دکتر احمد امین از علمای اهل سنت می‌توان اشاره کرد. علامه شرف‌الدین همه چیز را در پرتو و لوای وحدت می‌بیند و می‌نویسد:

« اسباب عمران و تکامل به وجود نمی‌آید و روح تمدن و سعادت پدیدار نمی‌شود و گردن ما از یوغ بردگی آزاد نمی‌شود، مگر اینکه اتفاق کلمه داشته، دل‌ها به هم نزدیک و عزم‌ها منسجم باشد تا بتوانیم راه اعتلای امت و عزت ملت اسلام را فراهم آوریم و سرزمین سبز و خرم شود، آسمان رحمت ببارد و چشمه‌سار رحمت و محبت از قلب‌ها روان شود» (خدوری، ۱۳۷۴: ۶۱).

لذا می‌توان مقدمتاً چنین بیان داشت که هرگونه نزاع، تفرقه و دودستگی میان مسلمانان به ناتوانی طرفین درگیر می‌انجامد و راه را برای دست اندازی کفار و دشمنان هموار می‌کند؛ در مقابل، اتحاد و همدلی باعث پایداری و دوام امت اسلامی خواهد بود.

با این پیش‌فرض نقطه عزیمت این مقاله با در نظر داشتن سطوح دیگر، بررسی سطح خرد و ذهنی و نگرش دانشجویان در خصوص وحدت و انسجام اسلامی می‌باشد؛ دانشجویانی که عمدتاً در سنین جوانی قرار داشته و مشخصه بارز آنها تغییر و تحولاتی است که در آگاهی، نگرش، باور و رفتار آنها اتفاق می‌افتد، تغییراتی که می‌تواند در عرصه اجتماع نمود یافته و در راستای همبستگی و انسجام جامعه حرکت نموده و یا برعکس در جهت تضعیف آن عمل نماید، از سوی دیگر اعتقاد بر این است که جوانان کانون تغییرات عمده در جامعه می‌باشند و با نیروی عظیم و انقلابی‌ای که در اختیار دارند می‌توانند به عنوان پیش‌قراولان، مسیر و برنامه راه جامعه را ترسیم نموده و از این جهت توجه و بررسی بینش و منش آنها اهمیت مضاعفی پیدا می‌کند، چراکه با شناخت نگرش، باور و اعتقادات این قشر می‌توان به رصد تغییرات آتی جامعه در حوزه همبستگی و یا گسستگی اجتماعی پرداخت. بنابراین سؤال اصلی مقاله حاضر این است که دانشجویان منطقه ۱۱ دانشگاه آزاد اسلامی چه نگرشی نسبت به وحدت و انسجام اسلامی دارند؟ در همین راستا سؤال‌های فرعی هم مطرح می‌شوند که عبارتند از این‌که چه عوامل و متغیرهایی بر این نگرش بیشترین تأثیر را دارند؟ با استفاده از چه ساز و کاری این تأثیر نمایان می‌شود؟ چه رویکردها و نظریه‌هایی این تأثیرات را تبیین می‌کنند؟ و در پایان چه راهکارهایی را می‌توان برای تقویت همبستگی و انسجام اسلامی پیشنهاد نمود؟

ج) چهارچوب نظری

در سنت ادیان توحیدی، خدای واحد، امت مؤمن خود را به وحدت و یکپارچگی و دوری از تفرقه فرا می‌خواند. در این جهان‌بینی، بشر عضو خانواده واحدی می‌باشد که از پدر و مادر یگانه‌ای آفریده شده است. در سوره حجرات آمده است: «یا ایها الناس انا خلقناکم من ذکر و انثی و جعلناکم شعوباً و قبائل لتعارفوا ان اکرمکم عندالله اتقیکم» (حجرات، آیه ۱۳). در آیه ۱۱۸ از سوره هود خداوند ضمن اشاره به فساد و اختلاف در امم گذشته می‌فرماید:

«و لو شاء ربک لجعل الناس امه واحده و لایزالون مختلفین»

حضرت محمد(ص) نیز که آخرین پیام‌آور در این سنت الهی است رسالت خویش را بر بستر اتحاد مؤمنان و ایمان‌آوردندگان عملی کرده است؛ توصیه‌های مکرر رسول اکرم(ص) به رعایت برادری و وحدت و تأکید بر این امر که برتری افراد به یکدیگر تنها در تقوای آنهاست، حاکی از اهمیت حفظ یکپارچگی و اتحاد بین مسلمین می‌باشد. حضرت محمد(ص) در این خصوص می‌فرماید:

شخص مسلمان، برادر شخص مسلمان است. هرگز به او ستم نمی‌کند و هیچ‌گاه او را تنها و بی‌پناه نمی‌گذارد (حسین‌بر، ۱۳۸۰: ۲۳).

حضرت علی(ع) در خطبه ۱۲۱ نهج البلاغه خطاب به مسلمانان می‌فرماید:

«همانا شیطان راه‌های خود را بر شما آسان جلوه می‌دهد، تا گره‌های محکم دین شما را یکی پس از دیگری بگشاید، و به جای وحدت و هماهنگی، بر پراکندگی شما بیفزاید. و در پراکندگی شما را دچار فتنه گرداند. از وسوسه و زمزمه و فریبکاری شیطان روی گردانید، و نصیحت آن کس را که خیرخواه شماست گوش کنید، و به جان و دل بپذیرید» (استاد دشتی، ۱۳۸۹: ۱۶۳).

در خطبه ۲۳۴ نیز با اشاره به فواید وحدت و مضرات تفرقه بیان می‌فرماید:

«پس نظاره کنید چگونه بودند زمانی که جمعیت شان به دور هم گردآمدند و هوی‌ها و میل‌هایشان با هم و قلب‌هایشان معتدل و همسان و دست‌هایشان یاریگر و شمشیرهایشان نصرت دهنده هم‌دیگر، و بینایی‌هایشان ژرف و تصمیم‌ها و اراده‌هایشان یگانه بود. آیا در اطراف و اکناف جهان ارباب و پادشاه نبودند؟ پس نگاه کنید به آنچه که در آخر کارشان بدان گرفتار شدند؛ زمانی که بین‌شان تفرقه افتاد و الفت آنها گسسته شد و سخن و دل‌هایشان مختلف گردید و دسته دسته شدند و به هم افتادند و پراکنده گشتند و به جنگ با یکدیگر پرداختند و

۲۷ ◆ بررسی عوامل موثر بر وحدت و انسجام اسلامی دانشجویان ...

خداوند لباس عزت و کرامتش را از ایشان بیرون کرد و فراوانی نعمتش را از ایشان سلب نمود و برای عبرت گرفتن پندگیران شما، داستان سرگذشت های آنها در بین شما باقی ماند (هیئت تحریریه، ۱۳۷۳: ۱۴۳).

امام محمد باقر(ع) از پدران خود و از جد بزرگوارشان، حضرت محمد(ص) در ضمن حدیث مفصلی روایت می کند: چون روز قیامت فرا رسد، از جانب خداوند ندا می رسد: همسایگان خداوند کجا هستند؟ با شنیدن این ندا جماعتی به پا می خیزند که گروهی از فرشتگان به استقبال آنها می روند و می گویند: شما چه کاری کرده اید که به عنوان همسایگان خدا معرفی شده اید؟ آنها پاسخ می دهند: ما برای خدا با دیگران پیمان محبت و دوستی برقرار کردیم. در راه خدا بذل و بخشش داشتیم و در راه خدا با افراد دیدار کردیم (مجلسی، ۱۴۱۴، جلد هفتم: ۲۳۲).

علامه سید محمد حسین طباطبایی از اتحاد ملی و انسجام اسلامی در اجتماع انسانی با مقوله «وحدت اجتماعی» یاد کرده و از آن به عنوان نیرو و اساس بنیادین جامعه اخلاقی مطلوب نام می برد (طباطبایی، ۱۴۱۶، جلد دوم: ۲۸۴).

امام خمینی(ره) اعضای جامعه را به قطرات باران تشبیه می کند که اگر از هم جدا باشند یک برگ را هم خیس نمی کنند، ولی اگر به هم متصل شوند، به مقدار اتصالشان دارای قدرت می شوند. (صحیفه نور، جلد ۱۳: ۱۵).

رهبر معظم انقلاب معتقدند هرگونه اختلاف و تشنج آفرینی عامل نابودی امکانات کشور می باشد و همچون امام راحل بیش از همه، مسئولان و سیاست گذاران عالی رتبه نظام را به وحدت و پرهیز از اختلاف فرا می خوانند. (حدیث ولایت، ۱۳۷۷: ۱۵۹). ایشان در سطح کلان تر و جهان اسلام نیز تمامی مسلمین را به وحدت و انسجام دعوت می کنند. (حدیث ولایت، ۱۳۷۷: ۷۵).

ابن خلدون به عنوان اولین جامعه شناس مسلمان قبل از همه متفکران اجتماعی، مقوله انسجام و وفاق را در قالب مفهوم «عصبیت» بیان می دارد. (جمشیدی ها، ۱۳۸۷: ۶۸).

به نظر دورکیم، جامعه موجود زنده ای است که حیات خاصی دارد و ضمن گرد هم آوردن افراد با اهداف و نیازهای مشترک که وجدان مشترک و روحیه خاصی دارند موجب همبستگی مردم می شود (آقاپور، ۱۳۸۹: ۲۰۱) تراوس هیرشی در خصوص پیوند فرد با جامعه بیان می دارد که داشتن «تعلق خاطر» فرد نسبت به افراد و نهادها در جامعه یکی از شیوه هایی است که فرد خود را از طریق آن به جامعه پیوند می دهد و از سوی دیگر «اعتقاد» افراد به اعتبار

اخلاقی نظام‌های اجتماعی و رعایت موازین نیز موجب احساس وظیفه اخلاقی نسبت به دیگران می‌شود (صدیق سروستانی، ۱۳۸۵: ۴۷).

در آثار اولیه پارسونز مفهوم ارزش‌های متعالی به مثابه کنشی که با میانجی‌گری نمادها صورت می‌گیرد، گسترش یافت. پارسونز نظریه‌ای ارائه کرد که در آن اصل کنش با درونی سازی ارزش‌های فرهنگی با تاکید بر عنصر کنش در ایجاد نظم اجتماعی پیوندی نزدیک دارد. مسأله انسجام با تکیه بر هسته‌ای از ارزش‌ها و هنجارهای مشترک حل می‌گردد گاه به واسطه عامل‌های اجتماعی به عنوان امر مشروع پذیرفته می‌شود، جامعه نمی‌تواند به بقای خود ادامه دهد... همچنین در نظر پارسونز کنش‌گر ارزش‌های موجود در جامعه را کسب نموده و فعالانه در ساختن آنها نقش ایفا می‌کند. فرهنگ نیز بی‌اعتنا به کنش‌گران کارکرد خود را که برقراری انسجام و اتحاد می‌باشد را انجام می‌دهد. لذا در جهان اجتماعی گروه‌های اجتماعی با هم هم‌نوا گردیده، گروه‌هایی هم که فرهنگ هنجاری عام را درونی نموده اند، از فرایند وحدت فرهنگی بیرون رانده می‌شوند (سوینگوود، ۱۹۹۸: ۲۳)!

چلبی در کتاب «جامعه‌شناسی نظم» بیان می‌دارد: «در شکل ناب و به اصلاح طبیعی آن، جوهره اصلی اجتماع قابل تحویل به علقه اجتماعی و تعهدات مشترک و نسبتاً پایدار بین تعدادی کنش‌گر با پشتوانه تعاملاتی گرم توأم با سوگیری سنتی است. بزعم وی نوع اجتماع به نوع تعهد و وجوه علقه ارتباطی بستگی دارد و اندازه اجتماع به تعداد کنش‌گران مشمول آن وابسته است. گروه‌های مذهبی مثل امت اسلامی و گروه‌های عقیدتی هر یک اجتماع اخلاقی را تشکیل می‌دهند. اجتماع اخلاقی بر تعهدات ارزشی مشترک و علائق مشترک در فهم روابط بین ذهنی مابین تعداد کثیری از کنش‌گران عمدتاً با پشتوانه تعاملات گفتمانی نسبتاً گرم، استوار است (چلبی، ۱۳۷۵: ۷۱).

بنظر وی، تعهد یکی از عناصر محوری هرگونه اجتماع است. از لحاظ مفهومی، در هر مورد از تعهد، نوعی ضرورت وجود دارد؛ ضرورت برای کسی در انجام چیزی. تعهد آنگاه که با علقه اجتماعی ترکیب شود حائز نوعی ضرورت اجتماعی و اخلاقی می‌شود. چلبی همچنین به نقش کلیدی اعتماد به عنوان عاملی در انسجام اجتماعی توجه نموده و با اشاره به دیدگاه

دورکیم و تونیس در خصوص همبستگی و اعتماد اجتماعی بیان می‌دارد که بدون نوعی اعتماد پایداری نظم اجتماعی ممکن نیست. (همان: ۱۲)

در جمع‌بندی مبانی نظری می‌توان دو رویکرد دینی و جامعه‌شناختی را مورد مذاقه قرار داده و آنها را باهم تلفیق و بر این اساس چهارچوب نظری را مطرح نمود. در رویکرد دینی می‌توان چنین بیان داشت که تمامی ادیان الهی بر وحدت در عین کثرت هستی و کائنات تأکید دارند و دین اسلام به عنوان کامل‌ترین دین آسمانی اختلافات قومی، قبیله‌ای، زبانی، نژادی و... را امری طبیعی دانسته ولی آن را ملاک برتری قرار نمی‌دهد و مؤمنان را به چنگ زدن به ریسمان الهی دعوت می‌کند. امام خمینی (ره) در این راستا ضمن تشویق مسلمانان به «وحدت کلمه» معتقد است که ماهیت اجتماع و اتحاد قدرت‌آفرین است. رهبر انقلاب نیز ضمن هشدار از هرگونه دسته‌بندی در بین مسئولان و مردم، دامن زدن به اختلافات را موجبات زمینه‌سازی برای دیکتاتوری خشن می‌داند. مطالب فوق به گونه‌ای بر «تعلق اجتماعی عام» تأکید دارند و افراد را از هرگونه دسته‌بندی، تمایز، تفکیک و تجزیه‌گرایی و در مجموع تکیه بر تعلقات و هویت‌های خاص قومی، مذهبی، نژادی و... برحذر می‌دارند. از سوی دیگر این آموزه‌ها می‌توانند مبنای عقاید دینی و شرعی مسلمانان قلمداد شوند چراکه در آیات و روایات بر آن تأکید فراوان شده است و نوعی تعهد در قبال برادر مسلمان ایجاد می‌کند.

رویکرد دیگر در این زمینه، رویکرد جامعه‌شناسان و بویژه کارکردگراها می‌باشد. آنها اجتماع را کلیتی متعادل و شامل خرده نظام‌های متعدد می‌دانند که اهداف و کارکردهای هریک از این خرده‌نظام‌ها با اهداف و نیازهای نظام اجتماعی کل هماهنگ و همسو می‌باشد. این خرده‌نظام‌ها می‌توانند شامل شکل‌های گوناگون فرهنگی، اعتقادی، سیاسی، صنفی، علمی، و... باشند که در صورت هماهنگی در اهداف و رویه آنها انسجام اجتماعی تحقق می‌یابد و در غیر این صورت آسیب‌های اجتماعی بروز می‌کنند. میزان بالای چنین رویدادهای آسیب‌شناختی را می‌توان نشانهٔ تکرر اهداف تشکلی و گروه‌های تشکیل‌دهندهٔ جامعه دانست. براساس همین رویکرد، مشارکت افراد در تشکلی‌ها و به‌طور کلی در اجتماع می‌تواند بستر ساز و زمینه ساز انسجام اجتماعی باشد.

عامل دیگری که می‌تواند در تقویت انسجام اجتماعی مؤثر باشد اعتماد کنش‌گران به یکدیگر است. در این خصوص چلبی به نقش کلیدی اعتماد به عنوان عاملی در انسجام اجتماعی توجه کرده و با اشاره به دیدگاه دورکیم و تونیس در خصوص همبستگی و اعتماد

اجتماعی بیان می‌دارد که بدون نوعی اعتماد، پایداری نظم اجتماعی ممکن نیست. در مجموع براساس تحقیقات نظری و تجربی در این تحقیق می‌توان گفت که متغیرهایی از قبیل مشارکت، اعتماد، عضویت در اجتماعات، داشتن احساس تعلق اجتماعی عام و پایبندی به ارزش‌های دینی و اسلامی به عنوان متغیرهای مستقل بر وحدت و انسجام اسلامی به عنوان متغیر مستقل تاثیر دارند.

د) فرضیه‌های پژوهش

۱. به نظر می‌رسد بین «میزان اعتماد دانشجویان به دولتمردان» با میزان گرایش آنها به «وحدت و انسجام اسلامی» رابطه وجود دارد. بدین معنا که هرچه میزان «اعتماد به دولتمردان» بیشتر باشد گرایش به «وحدت و انسجام اسلامی» بیشتر خواهد بود.
۲. به نظر می‌رسد بین میزان «عضویت در تشکل‌های مدنی» با میزان گرایش به «وحدت و انسجام اسلامی» رابطه وجود دارد. بدین معنا که هرچه میزان «عضویت در تشکل‌های مدنی» بیشتر باشد گرایش به «وحدت و انسجام اسلامی» بیشتر خواهد بود.
۳. به نظر می‌رسد بین میزان «مشارکت سیاسی دانشجویان» با میزان گرایش آنها به «وحدت و انسجام اسلامی» رابطه وجود دارد. بدین معنا که هرچه میزان «مشارکت سیاسی دانشجویان» بالاتر باشد گرایش به «وحدت و انسجام اسلامی» بیشتر خواهد بود.
۴. به نظر می‌رسد بین «احساس تعلق اجتماعی عام» از سوی دانشجویان با میزان گرایش آنها به «وحدت و انسجام اسلامی» رابطه وجود دارد. بدین معنا که هرچه «احساس تعلق اجتماعی» عام‌تر باشد گرایش به «وحدت و انسجام اسلامی» بیشتر خواهد بود.
۵. به نظر می‌رسد بین میزان «گرایش به عقاید دینی و عبادی» دانشجویان و گرایش آنها به «وحدت و انسجام اسلامی» رابطه وجود دارد. بدین معنا که هرچه «گرایش به عقاید دینی و عبادی» دانشجویان قوی‌تر باشد گرایش به «وحدت و انسجام اسلامی» بیشتر خواهد بود.

ه) روش پژوهش

روش پژوهش حاضر از نوع تحقیق پیمایشی یا زمینه‌یابی می‌باشد، پیمایش مطالعه‌ای است در مورد جمعیت نمونه که معرف کل جامعه آماری است. دلیل به‌کارگیری این روش پراکندگی و گستردگی جامعه آماری می‌باشد. متغیرهای مورد سنجش عبارتند از:

۳۱ ◆ بررسی عوامل موثر بر وحدت و انسجام اسلامی دانشجویان ...

الف) متغییر وابسته انسجام اسلامی: منظور از انسجام اسلامی متحد شدن مذاهب مختلف بر محور توحید و کتاب آسمانی و دشمنی نکردن آنها با همدیگر است (موسوی، ۱۳۶۲: ۹۶). برای سنجش انسجام اسلامی از ۱۱ گویه استفاده شده است که در قالب پنج شاخص (عدم دشمنی مذاهب اسلامی با هم، همسو بودن مذاهب اسلامی در مسائل مربوط به جهان اسلام، کمک کردن مذاهب اسلامی به یکدیگر در حل مسائل و مشکلات یکدیگر، حرکت همه مذاهب بر محور کتاب و سنت پیامبر، تکیه کردن روی موارد توافقی مذاهب و فرقه‌ها) آمده است.

ب) متغیرهای مستقل که عبارتند از: ۱- میزان اعتماد به دولت در قالب هفت گویه (عمل کردن مدیران به وعده‌ها، به نظر مردم اهمیت دادن، پارتی بازی نکردن، سوءاستفاده نکردن از موقعیت شغلی خود، مطابق با قانون رفتار کردن، به فکر خدمت به مردم، استفاده نکردن از امکانات دولتی به نفع خود) ۲- میزان عضویت در تشکل‌های مدنی (اعم از انجمن اسلامی دانشجویان، بسیج دانشجویی، انجمن‌های مردم نهاد، هیئت‌های مذهبی و...) ۳- میزان مشارکت سیاسی (شرکت در انتخابات، حضور در راهپیمایی‌ها، جستجو و پیگیری اخبار سیاسی، بحث سیاسی در دیدارهای فامیلی و در جمع دوستان، مشارکت و همکاری با احزاب و گروه‌های سیاسی قانونی) ۴- میزان پایبندی به عقاید دینی و عبادی (انجام فرایض دینی، شرکت در مناسک مذهبی، رعایت شعائر دینی و تکالیف فردی از قبیل پوشش و حجاب و آداب چشم و زبان و...) و ۵- احساس تعلق جمعی عام (تعلقات فرد به محل تولد، زبان مادری، ایرانی بودن، مسلمان بودن و انسان بودن).

ج) متغیرهای زمینه‌ای که عبارتند از: سن، جنس، رشته تحصیلی، دانشگاه محل تحصیل، قومیت، مذهب.

جامعه آماری در این پژوهش کلیه دانشجویان شاغل به تحصیل در واحدهای دانشگاهی منطقه ۱۱ دانشگاه آزاد اسلامی شامل واحدهای کرمانشاه، اسلام‌آباد غرب، صحنه، کنگاور، سنقر، جوانرود، سنندج، قروه، بیجار، سقز، مریوان، ایلام، دره‌شهر و آبدانان در سال تحصیلی ۱۳۸۸-۸۹ می‌باشد که تعداد آنها بر اساس آمار اداره‌های آموزش واحدهای فوق‌بالغ بر ۳۱۱۶۸ نفر است.

در این پژوهش از روش نمونه‌گیری چند مرحله‌ای مطابق نسبتی استفاده شده است. تعداد پرسشنامه‌ها بر حسب جمعیت نمونه برآورد شده بر اساس فرمول کوکران، ۳۲۵ مورد بوده و ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه حضور می‌باشد.

$$n = \frac{31168 \times 3.84 \times (1 - /4) \times 4}{31168 \times (/053) + 3.84 \times (1 - /4) \times /4} \equiv 325$$

و) اعتبار و پایایی پژوهش

در این پژوهش ما به دنبال اعتبار صوری پرسشنامه بودیم که در آن به بررسی اجزاء و شاخص‌های تشکیل‌دهنده ابزار اندازه‌گیری پرداخته شد، لذا اعتبار صوری پرسشنامه به منظور صحت و دقت سئوالات با مراجعه به صاحب‌نظران و اساتید دانشگاه و تبادل نظر با آنها تضمین گردید. برای سنجش پایایی درونی ابزار پژوهش (پرسشنامه) از آزمون آلفای کرونباخ استفاده شد، پس از جرح و تعدیل نتایج به دست آمده مقدار پایایی استاندارد شده را برابر با ۰/۸۲۹ نشان می‌دهد و بیانگر این است که ۱۱ گویه مربوط به متغیر «وحدت وانسجام اسلامی» از میزان پایایی و به عبارتی هم‌سازی درونی بسیار بالایی جهت سنجش این شاخص‌ها برخوردارند، لذا می‌توان گفت که ابزار اندازه‌گیری از پایایی بسیار مطلوبی برخوردار است.

ز) نتایج توصیفی

بر اساس یافته‌های حاصل شده؛ جامعه آماری این پژوهش شامل دانشجویان شاغل به تحصیل در سال تحصیلی ۱۳۸۸-۱۳۸۹ دانشگاه‌های آزاد اسلامی منطقه ۱۱ می‌باشد. ۳۲/۶ درصد دانشجویان از واحد سنج، ۳۵/۱ درصد دانشجویان از واحد کرمانشاه، ۲۷/۴ درصد دانشجویان از واحد ایلام و ۴/۹ درصد دانشجویان از واحد صحنه انتخاب شده‌اند. قریب به اکثریت پاسخگویان (۷۱/۷ درصد) مرد هستند و آن هم به دلیل ماهیت جامعه آماری پژوهش می‌باشد. ۱۲/۸ درصد پاسخگویان فارس، ۳/۷ درصد ترک، ۰/۸ درصد عرب، ۸/۵ درصد لر، ۲/۵ درصد گیلکی و مازنی و ۰/۳ درصد سایر اقوام هستند.

برای سنجش نگرش دانشجویان در خصوص مؤلفه «اعتماد به عملکرد مسئولین» هفت گویه طراحی شد که نتایج مهم‌ترین آنها نشان می‌دهد که حدود ۴۷ درصد پاسخگویان به مسئولان اعتماد دارند. می‌توان گفت میزان اعتماد دانشجویان به عملکرد مسئولان در حد قابل قبول بوده اما نیازمند تلاش بیشتر از سوی مسئولان برای انجام مطلوب‌تر وظایف و مسئولیت‌های محوله می‌باشد. برای سنجش میزان مشارکت سیاسی دانشجویان دو بعد از مؤلفه‌های «شرکت در انتخابات» و «هم‌چنین حضور در تشکلات و مناسبت‌های سیاسی» در

بررسی عوامل موثر بر وحدت و انسجام اسلامی دانشجویان ... ♦ ۳۳

نظر گرفته شده است. دانشجویان در امر مشارکت سیاسی در برخی ابعاد مثل شرکت در انتخابات (۶۰ درصد) و پیگیری اخبار و مسائل روز (۴۰ درصد) حضوری فعال داشته اما در سایر موارد مثل عضویت و همکاری با احزاب (۲۵ درصد) تمایل چندانی از خود نشان نداده‌اند. با وجود این به نظر می‌رسد دانشجویان مورد مطالعه در مقایسه با دانشجویان سایر کشورها مشارکت سیاسی بالاتری داشته باشند.

برای سنجش مولفه «میزان پایبندی به عقاید دینی» از ده گویه استفاده شده که ضمن مقایسه مناسک فردی با مناسک جمعی از صد درصد فراوانی جداول مربوطه، ۶۹ درصد تمایل به انجام امور فردی مناسک دارند؛ این در حالی است که از صد درصد فراوانی جداول مربوطه دیگر (ایثار، آموزش جمعی مناسک دینی و...) ۵۲ درصد تمایل به انجام تکالیف جمعی دارند. این نتایج بیانگر اهمیت و جایگاه دین در بین دانشجویان می‌باشد و به این معنا است که این گروه از دانشجویان به اعتقادات دینی خویش پایبند بوده و خود را مقید به انجام امور و مناسک دینی - هرچند به صورت فردی - می‌دانند.

در خصوص مولفه «احساس تعلق و وابستگی به اجتماع» که بر اساس سطوح هویتی خاص (قومی) تا عام (اسلامی) طراحی شده است؛ به دنبال سنجش میزان تعلق و دلبستگی دانشجویان به هر یک از این اجتماعات هویتی بوده‌ایم. از نتایج به دست آمده چنین برمی‌آید که فرد در عین این که دارای هویت محلی می‌باشد خود را به گونه‌ای متعلق به هویت اسلامی می‌داند، بر اساس آن خود را تعریف نموده و نسبت به آن احساس تعهد و وفاداری می‌کند، این هویت عام بوده و بیشتر بر پایه ارزش‌های انسانی مشترک بنا شده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

جدول ۱: نتایج توصیفی وحدت و انسجام اسلامی

ردیف	گویه	کاملاً موافق	موافق	تا حدودی	مخالف	کاملاً مخالف
۱	«بایستی از جریحه‌دار کردن احساسات سایر اقوام پرهیز کنیم»	٪۶۱/۹	٪۲۲/۵	٪۹/۱	٪۳/۴	٪۳/۱
۲	«ملت ایران جامعهٔ یکپارچه است که فراتر از همهٔ اقوام و فرقه‌های مذهبی دارای اصالت و سابقهٔ تاریخی واحد است و باید هم‌چنان یکپارچه بماند»	٪۴۹	٪۲۵	٪۱۴/۱	٪۳/۸	٪۰/۸
۳	«عدم دشمنی مذاهب اسلامی با هم»	٪۶۱/۴	٪۱۸	٪۱۳/۹	٪۲/۹	٪۳/۸
۴	«هم‌سو بودن مذاهب اسلامی در مسائل مربوط به جهان اسلام»	٪۴۹	٪۳۰/۸	٪۱۳/۵	٪۲/۹	٪۳/۸
۵	«کمک کردن مذاهب اسلامی به یکدیگر در حل مسائل و مشکلات یکدیگر»	٪۵۵/۴	٪۲۳/۷	٪۱۴/۷	٪۱/۹	٪۴/۲
۶	«حرکت همهٔ مذاهب بر محور کتاب و سنت پیامبر»	٪۵۶/۵	٪۲۲/۱	٪۱۳/۷	٪۴/۸	٪۳/۸
۷	«بایستی بر موارد توافق مذاهب و فرقه‌ها تکیه کرد»	٪۴۱/۳	٪۲۲/۴	٪۲۳/۱	٪۷/۷	٪۵/۴
۸	«ملت ایران مسلمان است و عضوی از جامعهٔ اسلامی است که باید به سوی تحصیل جامعهٔ بزرگ اسلامی حرکت کند»	٪۵۸/۲	٪۲۰/۹	٪۱۰/۳	٪۳/۲	٪۷/۴
۹	«هر انسانی فقط در مقابل هم‌دینان خود مسئول است»	٪۲۴	٪۲۱/۱	٪۱۲/۱	٪۱۷/۳	٪۲۵/۶
۱۰	«ملت ایران بر اثر تاریخ و هویت دینی اسلامی شکل گرفته است»	٪۳۸/۱	٪۲۵/۲	٪۱۷/۱	٪۸/۷	٪۱/۱
۱۱	«اعتقاد به دین اسلام و برخورداری از فرهنگ و تاریخ مشترک اسلامی»	٪۳۹/۸	٪۲۸/۲	٪۱۶/۸	٪۶/۱	٪۹/۱

نتایج حاصل از جدول شماره ۱ بیانگر این است که دانشجویان خواهان و پایبند به ارزشها و اصول مشترک میان مسلمانان جهان می‌باشند و در این زمینه با هرگونه تفرقه و نفاق مخالف هستند، لذا در پاسخ بیشتر گویه‌ها موافقت بالای ۷۰ درصد را بیان داشته‌اند مثلاً ۸۴/۵ درصد با گویه «باید از جریحه دار کردن احساسات اعضای دیگر اقوام دوری کنیم» کاملاً موافق بوده، ۷۹/۴ درصد با گویه «عدم دشمنی مذاهب اسلامی با هم» کاملاً موافق می‌باشند. ۸۰/۷ درصد با گویه «هم‌سو بودن مذاهب اسلامی در مسائل مربوط به جهان اسلام» کاملاً موافق می‌باشند. ۷۹/۱ درصد با گویه «کمک کردن مذاهب اسلامی به یکدیگر در حل مسائل و مشکلات یکدیگر» کاملاً موافق می‌باشند. ۷۷/۶ درصد دانشجویان با گویه «حرکت همه مذاهب بر محور کتاب و سنت پیامبر» کاملاً موافق می‌باشند و ۷۹/۱ درصد دانشجویان با گویه «ملت ایران مسلمان است و عضوی از جامعه اسلامی است که باید به سوی تحصیل جامعه بزرگ اسلامی حرکت نماید» کاملاً موافق می‌باشند؛ اما میزان موافقت با مواردی مثل احساس مسئولیت و تعهد نسبت به هم‌دینان، کمتر بوده مثلاً در پاسخ به گویه «هر انسانی فقط در قبال هم‌دینان خود مسئول است» حدوداً کم (۴۵/۱ درصد) بوده و به نظر می‌رسد که بیشتر

۳۵ $\diamond$ بررسی عوامل موثر بر وحدت و انسجام اسلامی دانشجویان ...

دانشجویان احساس تعهد و مسئولیت خود را محدود به مرزهای دینی ندانسته و نسبت به نوع انسان به معنای عام کلمه احساس مسئولیت دارند.

ح) تبیین داده‌ها

در این بخش ابتدا همبستگی بین متغیرها مورد بررسی قرار گرفته، سپس براساس آن تحلیل رگرسیون چند متغیره صورت گرفته است.

جدول ۲: سنجش رابطه بین «وحدت و انسجام اسلامی» با متغیرهای مستقل

متغیرهای مستقل	ضریب پیرسون	سطح معنی‌داری	فراوانی
میزان مشارکت	٪۳۴۵*	٪۰۰۰	۲۷۱
عضویت در تشکل‌های مدنی	٪۱۶۷	٪۰۳۰	۲۶۷
گرایش به عقاید دینی	٪۲۸۶**	٪۰۰۰	۲۹۵
اعتماد به مسئولین	٪۴۸۵***	٪۰۰۰	۲۶۷
تعلق اجتماعی عام	٪۴۸۳***	٪۰۰۰	۳۱۲

نتایج تحلیل‌های دومتغیری که در جدول شماره ۲ آمده بیانگر این است که «نگرش دانشجویان به وحدت و انسجام اسلامی» با پنج متغیر مستقل «مشارکت سیاسی»، «عضویت در تشکل‌های مدنی»، «گرایش به عقاید دینی»، «اعتماد به مسئولین» و «تعلق اجتماعی عام» رابطه معنی‌داری دارد.

فرضیه اول یعنی «به نظر می‌رسد بین میزان اعتماد دانشجویان به دولت‌مردان با میزان گرایش آنها به وحدت و انسجام اسلامی رابطه وجود دارد» با همبستگی (۰/۴۸۵) و با ۹۹ درصد اطمینان مورد تأیید قرار گرفت. این نتیجه می‌تواند مؤید دیدگاه چلبی باشد که به نقش کلیدی «اعتماد» به عنوان عاملی در انسجام اجتماعی تأکید دارد.

یافته‌های پژوهش همچنین این فرضیه را که «به نظر می‌رسد بین میزان عضویت در تشکل‌های مدنی با میزان گرایش به وحدت و انسجام اسلامی رابطه وجود دارد» با همبستگی ضعیفی (۰/۱۶۷) و با ۹۵ درصد اطمینان مورد تأیید قرار گرفت، این نتیجه مؤید دیدگاه دورکیم و پارسونز می‌باشد که «اجتماع اخلاقی بر تعهدات ارزشی مشترک و علائق مشترک در فهم روابط بین ذهنی مابین تعداد کثیری از کنش‌گران عمدتاً با پشتوانه تعاملات گفتمانی به نسبت

گرم، استوار است» و عضویت در این تشکل‌ها به تساهل و تسامح افراد در قبال اندیشه‌ها و تفکرات گوناگون کمک کرده و موجبات همبستگی اجتماعی را فراهم می‌کند.

همچنین نتایج حاصله بیانگر تأیید فرضیه «به نظر می‌رسد بین میزان مشارکت دانشجویان با میزان گرایش آنها به وحدت و انسجام اسلامی رابطه وجود دارد» می‌باشد، همبستگی بین دو متغیر در حد قابل قبولی (۳۴۵/۰) بوده و با اطمینان ۹۹ درصد می‌توان آن را پذیرفت. این امر مؤید آیات، احادیث و فرمایشات بزرگان دینی می‌باشد که همواره آحاد جامعه را به همکاری، تعاون، مودت و مشارکت در امور مسلمین فرا می‌خوانند. درحقیقت بدون داشتن تعاون و همکاری هیچ وحدتی حاصل نمی‌شود.

درخصوص تأیید فرضیه چهارم یعنی «به نظر می‌رسد بین احساس تعلق اجتماعی عام از سوی دانشجویان با میزان گرایش آنها به وحدت و انسجام اسلامی رابطه وجود دارد» با همبستگی ۴۸۳/۰ و ضریب اطمینان ۹۹ درصد، می‌توان گفت که هرچند هر یک از دانشجویان سطوحی از تعلقات قومی، محلی، مذهبی، ملی، اسلامی و..... دارا بوده و بدان وفادار می‌باشند اما با توجه به یافته‌ها، نکته کلیدی این است که اکثریت آنها دارای تعلقات و وفاداری‌های اسلامی و به تعبیر دیگر تعلقات عام بوده و این نشان از قدرت هویت ساز دین اسلام دارد که مسلمانان را با وجود اختلاف در نژاد، ملیت، قومیت و مذهب، تحت لوای پرچم واحد «لا اله الا الله» به اتحاد و انسجام اسلامی فرا می‌خواند.

همچنین یافته‌های استخراج شده بیانگر تأیید فرضیه پنجم یعنی «به نظر می‌رسد بین میزان پابندی به عقاید دینی و گرایش آنها به وحدت و انسجام اسلامی رابطه وجود دارد» می‌باشد، در حد ضعیف (۲۸۶/۰) ولی با اطمینان ۹۹ درصد می‌باشد. این نتیجه مؤید این واقعیت است که فرد مسلمان هم براساس آموزه‌های دینی (بینش) و هم در عمل (منش) تمایل و گرایش به «وحدت کلمه» دارد و این نشان از حضور و وجود دین اسلام در زندگی دانشجویان و تجربه زیستی وی دارد.

جدول شماره ۳: خلاصه مدل متغیرهای مستقل با متغیر وابسته

خطای برآورد استاندارد	ضریب تعیین تعدیل شده	ضریب تعیین	ضریب همبستگی	مدل
۱۴/۰۱۸۷۴	/۲۲۶	/۲۸۱	^a /۵۳۰	۱

بررسی عوامل موثر بر وحدت و انسجام اسلامی دانشجویان ... ۳۷

با توجه به اینکه پیش فرض رگرسیون، داشتن همبستگی بین متغیرها می باشد. بر این اساس به تحلیل رگرسیون یا همان پیش بینی متغیر وابسته از طریق پنج متغیر مستقلی پرداخته می شود که با متغیر وابسته دارای همبستگی می باشند. مقدار ضریب همبستگی (R) بین متغیرها ۰/۵۳۰ می باشد که نشان می دهد بین مجموعه متغیرهای مستقل و متغیر وابسته (وحدت و انسجام اسلامی) همبستگی متوسطی وجود دارد. مقدار ضریب تعیین تعدیل شده (R^2) که برابر با ۰/۲۲۶ می باشد، نشان می دهد که ۲۲/۶ درصد از کل تغییرات متغیر وابسته به وسیله پنج متغیر مستقل فوق الذکر تبیین می شود.

جدول شماره ۴: ضریب همبستگی متغیرهای مستقل با وابسته

مدل	ضریب غیر استاندارد			ضریب تی	سطح معنی داری	همبستگی		
	ضریب همبستگی	خطای استاندارد	ضریب تعیین			بر مبنای صفر	جزئی	بخشی
ثابت	۲۴/۱۶۶	۱۳/۴۶۸		۱/۷۹۲	۰/۰۷۷			
پابندی به عقاید دینی	۰/۳۱۳	۰/۲۳۷	۰/۱۳۶	۱/۳۲۲	۰/۱۹۰	۰/۱۵۳	۰/۱۴۷	۰/۱۲۶
اعتماد به مسئولین	۰/۶۵۴	۰/۳۴۸	۰/۲۰۸	۱/۸۸۰	۰/۰۳۳	۰/۴۰۱	۰/۲۰۷	۰/۱۷۹
تعلق اجتماعی عام	۱/۵۰۳	۰/۵۰۵	۰/۳۱۶	۲/۹۷۷	۰/۰۰۴	۰/۳۹۱	۰/۳۱۸	۰/۲۸۴
عضویت در تشکل های مدنی	۱/۵۴۰	۰/۷۵۲	۰/۰۸۵	۱/۸۷۹	۰/۳۸۲	۰/۱۶۰	۰/۰۹۸	۰/۰۸۴
میزان مشارکت سیاسی	۰/۴۰۶	۰/۳۳۲	۰/۱۲۶	۱/۲۲۴	۰/۲۲۵	۰/۲۹۰	۰/۱۳۶	۰/۱۱۷

جدول شماره ۴ به بررسی ضرایب تأثیر رگرسیونی هر متغیر مستقل بر متغیر وابسته پرداخته است. تفسیر ضرایب رگرسیونی بر اساس ضریب بتا انجام گرفته که سهم نسبی هر متغیر مستقل در مدل مشخص شده است. بر این اساس سه متغیر میزان مشارکت، عضویت در تشکلهای مدنی و گرایش به عقاید دینی بر متغیر «وحدت و انسجام اسلامی» تأثیری ندارند زیرا سطح خطای تی آنها بالاتر از ۰/۰۵ می باشد. اما تأثیر دو متغیر «اعتماد به مسئولین» و «تعلق اجتماعی عام» بر «وحدت و انسجام اسلامی» معنی دار است. بنابراین می توان معادله رگرسیون را در هر دو حالت به شرح ذیل بیان کرد:

معادله رگرسیون استاندارد نشده:

$$\text{مشارکت سیاسی} (۰/۴۰۶) + \text{عضویت در انجمن ها} (۱/۵۴۰) + \text{تعلق اجتماعی عام} (۱/۵۰۳) + \text{اعتماد به}$$

$$\text{مسئولان} (۰/۶۵۴) + \text{پابندی به عقاید دینی} (۰/۳۱۳) + \text{وحدت و انسجام اسلامی}$$

معادله رگرسیون استاندارد شده:

$$\text{(تعلق به اجتماع عام)} + ۳۱۶ / (\text{اعتماد به مسئولان}) + ۲۰۸ / \text{وحدت و انسجام اسلامی}$$

ط) نتیجه‌گیری

بطور کلی می‌توان گفت بنیادی‌ترین واقعیت جامعه ایران وجود ساختار متنوعی از اقوام، مذاهب، نژادها، زبان‌ها و ... می‌باشد که هرکدام سازنده بخشی از آن می‌باشد، از سوی دیگر این ساختار خود در درون یک اجتماع بزرگ‌تری از تنوعات قومی، ملی، نژادی، مذهبی، زبانی و ... به نام «امت اسلامی» قرار دارد. دانشجویان دانشگاه آزاد به عنوان عضوی از کنش-گران درون این اجتماعات به نحو مطلوبی خواهان انسجام مسلمانان فارغ از هرگونه مرز ملی، مذهبی، جغرافیایی، زبانی، نژادی و ... در سراسر عالم می‌باشند. این گرایش بیانگر فهم و بصیرت دانشجویان نسبت به اصل وحدت «کلمه» می‌باشد.

نتایج حاصله بیانگر این است که متغیر اعتماد در تقویت انسجام اسلامی نقشی کلیدی دارد و به تعبیر دورکیم و تونیس بدون نوعی اعتماد، پایداری اجتماعی ممکن نیست؛ لذا می‌توان گفت در فرایند توسعه اجتماعی با تقویت اعتماد بنیادین بین افراد جامعه به ویژه مابین شهروندان با دولتمردان گرایش به انسجام اجتماعی بیشتر می‌شود. بنابراین هرگاه احساس فاصله ذهنی بین شهروندان با یکدیگر و همچنین بین شهروندان و مدیران کاهش یابد، انسجام اجتماعی افزایش می‌یابد. با توجه به نتایج بدست آمده می‌توان گفت که اهداف مشترک را می‌توان بر بنیان‌های وحدت‌بخش مبتنی بر باورهای اسلامی و روی‌گردانی از تعصبات قومی و مذهبی و دعوت تمامی مسلمانان جهان در زیر لوای پرچم «لا اله الا الله / محمد رسول الله» تقویت کرد؛ درحقیقت آنچه موجبات وحدت تمامی مسلمانان را فراهم می‌کند نفی و طرد هرگونه هویت‌جویی‌های قومی و مذهبی رادیکال در درون امت اسلامی و سرزمین ایران می‌باشد. بنابراین توجه ویژه به این ریشه‌ها وحدت و انسجام اسلامی را با تکیه بر همگرایی دینی اسلامی به ارمغان می‌آورد. لذا پیشنهاد می‌شود در این راستا اقداماتی بدین شرح صورت پذیرد:

- ۱- برپایی سلسله نشست‌های دینی و کرسی‌های آزاداندیشی با شخصیت‌های برجسته علمی و دینی در دانشگاه‌ها به منظور تقویت مبانی مشترک اسلامی؛ در این نشست‌ها می‌توان به نقد و بررسی کتب، مقالات و تألیفات صاحب‌نظرانی که در زمینه وحدت اسلامی کار کرده‌اند، پرداخت.

۳۹ ◆ بررسی عوامل موثر بر وحدت و انسجام اسلامی دانشجویان ...

۲- راه اندازی و به روز رسانی سایت های تخصصی تقریب مذاهب و دعوت از دانشجویان برای مشارکت و همکاری در این سایت ها به منظور شکل گیری شبکه های اجتماعی مجازی با محوریت وحدت و همگرایی مذاهب اسلامی.

۳- برگزاری سمینارهایی ملی و بین المللی تقریب مذاهب و دعوت از صاحب نظران داخلی و خارجی به منظور نزدیک نمودن دیدگاه های مذاهب اسلامی و همچنین مبارزه با الحادگرایی مذهبی.

۴- پیگیری روش ارزشمند اندیشمندانی همچون سیدجمال الدین اسدآبادی، سید قطب، محمد عبده، شرف الدین، آیت الله بروجردی، شیخ شلتوت، امام خمینی (ره)، مقام معظم رهبری (مدظله) و... به منظور عملیاتی نمودن این اندیشه ها در محیط های دانشگاهی و حوزوی.

۵- تأسیس و راه اندازی مراکز علمی-مذهبی در دانشگاه های مادر با شعبه هایی در هر یک از کشورهای اسلامی، به منظور تدوین متون و کتاب هایی با رویکرد هم گرایانه و وحدت بخش دینی.

۶- چاپ و نشر هر چه بیشتر آثار و تألیفات اندیشمندان اسلامی که در زمینه وحدت و اتحاد مسلمین فعالیت دارند، در این راستا در سطح دانشگاهی هم از رساله ها و پایان نامه های دانشجویی که در این زمینه به نگارش در می آیند حمایت مالی به عمل آید.

۷- خودداری مدیران ارشد نظام اسلامی، متولیان و صاحب منصبان حکومتی از ورود به منازعات سیاسی و مذهبی و تأکید بر خدمت به مردم در هر نقطه از کشور فارغ از هرگونه تفاوت های مذهبی و قومی.

منابع

- نهج البلاغه، ترجمه استاد دشتی (۱۳۸۹) قم: نشر دیوان.
- ابراهیمی کاظم آبادی، اعظم (۱۳۸۶). بررسی رابطه سطوح تحول اخلاقی و گرایشات نوع‌دستانه با شیوه‌های مقابله با استرس در ابعاد شخصیتی دانش‌آموزان دبیرستانی شهر تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد مشاوره، دانشگاه شهید بهشتی تهران.
- احمدی، حمید (۱۳۸۳)؛ «**ایران، هویت، ملیت و قومیت**»، تهران، موسسه تحقیقات و توسعه علوم انسانی.
- آقاپور، سیدمهدی و دیگران (۱۳۸۹)؛ «**اصول و مبانی تربیت بدنی و علوم ورزشی**»، تهران: انتشارات سمت.
- پرتویی، اصغر (۱۳۷۹)؛ «**نقش ملی‌گرایی و اسلام در ایجاد هویت مشترک ملت‌سازی در دوره پهلوی و جمهوری اسلامی ایران**» (منتشر نشده).
- چلبی، مسعود (۱۳۸۴)؛ **جامعه‌شناسی نظم**، تهران: نشر نی.
- حاجیانی، ابراهیم (۱۳۸۳)؛ «**مسئله وحدت ملی و الگوی سیاست قومی در ایران**»، مسائل اجتماعی ایران (مجموعه مقالات)، نشر آگه، تهران: صص ۳۱-۵۲.
- حسین بر، عثمان (۱۳۸۰)؛ **بررسی عوامل مؤثر بر نگرش دانشجویان بلوچ نسبت به هویت ملی**، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبائی.
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۷۷)؛ **حدیث ولایت**، ج ۳، تهران: دفتر مقام معظم رهبری، سازمان تبلیغات اسلامی.
- خدوری، مجید (۱۳۷۴)؛ **گرایش‌های سیاسی در جهان عرب**، ترجمه عبدالرحمن عالم، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه.
- خمینی، سیدروح‌الله (۱۳۷۸)؛ **صحیفه نور**، دفتر پانزدهم، چاپ دوم، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- روشنی، عبدالباقی (۱۳۸۳)؛ «**تئوری‌های اخیر در مورد ناسیونالیسم**»، **هفته‌نامه روژه**

لات، شماره هشتم، صص ۱-۳.

- روشه، گی (۱۳۸۲)؛ *تالکوت پارسونز*، ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر، تهران: نشر طالع.
- شکوری، ابوالفضل (۱۳۶۱) «*فقه سیاسی اسلام*»، جلد دوم، قم: چاپ کیهانک.
- صالحی امیری، سیدرضا (۱۳۸۸)؛ *انسجام ملی و تنوع فرهنگی*، تهران: مؤسسه انتشاراتی کمیل.
- صدیق سروستانی، رحمت‌الله (۱۳۸۵) *آسیب شناسی اجتماعی*، تهران: انتشارات آن.
- طباطبایی، سیدمحمدحسین (۱۴۱۶)؛ *تفسیر المیزان*، ترجمه سیدمحمد باقر موسوی همدانی، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی اصفهان.
- عبداللهی، محمد (۱۳۷۶)؛ «جامعه‌شناسی بحران هویت»، *نامه پژوهش*، شماره ۲ و ۳، صص ۲۷-۴۵.
- عطایی، نجاح عطاء (۱۳۶۹)؛ *سیر اندیشه ملی‌گرایی از دیدگاه اسلام*، ترجمه علیقلی بخشایی، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی.
- غفاری، غلامرضا و عادل ابراهیمی لویه (۱۳۸۵)؛ *جامعه‌شناسی تغییرات اجتماعی*، چاپ سوم، تهران: نشر آگه.
- غلامی، خلیل (۱۳۷۸)؛ *تحقیق پیمایشی راه‌های تقویت وفاق ملی در استان کردستان* (منتشر نشده).
- کاستلز، مانوئل (۱۳۸۲)؛ *عصر اطلاعات*، ترجمه حسن چاوشیان، جلد دوم، تهران: طرح نو.
- گرب، ادوارد (۱۳۷۳)؛ *نابرابری اجتماعی*، دیدگاه‌های نظریه پردازان کلاسیک و معاصر، ترجمه محمد سیاه‌پوش و احمدرضا غروبی‌زاده، چاپ دوم، تهران: نشر معاصر.
- مجلسی، محمدباقر (۱۴۱۴)؛ *بحار الانوار*، تهران: انتشارات اسلامی.
- محرابی، علیرضا (۱۳۸۷)؛ *طرح پژوهشی بررسی و تبیین مبانی و مؤلفه‌های انسجام ملی*، تهران: پژوهشکده تحقیقات استراتژیک.
- موسوی، امام سیدشرف (۱۳۶۲)؛ *مباحث عمیق در وحدت اسلامی*، ترجمه احمد صادق

اردستانی، تهران: انتشارات صادق.

- وینست، اندرو (۱۳۷۸)؛ *ایدئولوژی‌های مدرن سیاسی*، ترجمه مرتضی ثاقب‌فر، تهران: نشر ققنوس.

- هیئت تحریریه (۱۳۷۳)؛ «مسائل جامعه‌شناسی از دیدگاه امام علی» تهران: مدرسه مکاتباتی نهج البلاغه.

- Swingewood, Alan (1998); *Cultural Theory and Problem of Modernity*, Macmilan: Macmilan University Press.

